

УДК 355.23:37.091.3

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЯК УМОВА ДУХОВНО-МОРАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В. І. Мірошніченко

Статтю присвячено обґрунтуванню духовно-морального виховання як умови забезпечення духовно-моральної безпеки особистості в сучасних умовах. Автор звертає увагу на поняття безпеки та на основні загрози безпеці особистості. Акцентується увага на ролі духовності у формуванні особистості. Духовно-моральна безпека особистості визначається як стан особистості, коли її свідомості, світогляду, ідеалам, моральним цінностям, здатності залучатися до суспільного життя нічого не загрожує. Зазначається, що у формуванні духовно-моральної безпеки важливу роль відіграє сама людина (духовно-моральне самовиховання), особливості її світогляду, моралі. Слід враховувати те, що стан духовно-моральної безпеки особистості послаблюється, якщо людина не здатна належним чином оцінити й передбачити наслідки своїх дій. Автор вважає, що основними проблемами духовно-моральної безпеки особистості в сучасних умовах є недооцінка духовно-моральних принципів. Тому саме духовно-моральне виховання є однією із тих умов, які можуть забезпечити духовно-моральну безпеку особистості в сучасних умовах, оскільки результатом такого виховання є духовно-моральна культура особистості, а людина високої духовно-моральної культури завжди в духовно-моральній безпеці. Духовно-моральне виховання передбачає ретельний підбір інструментів впливу на процес розвитку і формування особистості, усунення негативних чинників, що можуть спотворювати властивості особистості, обмежувати її духовні та моральні можливості, унеможлиблювати існування будь-якого виду загроз особистості.

Ключові слова: *духовність, духовно-моральне виховання, духовно-моральна безпека, духовно-моральна культура, особистість.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема захисту людини від небезпек постала водночас з появою на Землі людства. Первісна людина була тісно пов'язана з природою й саме перша група небезпек – природні небезпеки – спочатку становили головну загрозу для

людства. Друга група небезпек – дії інших людей (війни, збройні конфлікти, вбивства, терористичні акти та інші акти насильства) супроводжували і в наш час ще продовжують супроводжувати розвиток суспільства. Третьою на Землі з'явилась група небезпек, що походять від об'єктів, створених людьми, так званих антропогенних чинників – машин, хімічних і вибухових речовин, джерел різного роду випромінювань тощо. У сучасну епоху науково-технічного прогресу людина більш усього страждає від небезпек, які сама ж і створила [1, с. 91]. У сучасному правовому просторі право людини на безпеку ухвалено в низці міжнародних документів, зокрема, у Декларації, ухваленій V Всесвітньою конференцією із запобігання і управління пошкодженнями, що відбулася (Делі, 8 березня 2000 р.), Декларації про право людини на безпеку «Монреальській декларації», прийнятій VI Всесвітньою конференцією із запобігання і управління пошкодженнями (Монреаль, Канада, 15 травня 2002 р.). На всіх історичних етапах розвитку цивілізації приймалися закони, що торкалися безпеки людей [1, с. 91].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Сьогодні серед науковців, що представляють різні галузі знань, надзвичайно широко розповсюджені спроби визначити, що таке безпека людини. Так, В. Білоус, Н. Нижник, Г. Ситник стверджують, що у сучасних умовах основним змістом безпеки все більше стає не тільки і не стільки захист держави та її державних інститутів, як людини й суспільства [2]. Наукові праці В. Авер'янова, О. Бандурки, Д. Бахраха, О. Безсмертного, Ю. Битяка, А. Васильєва, Р. Сича присвячені дослідженню сучасних уявлень про безпеку. Водночас, чимало праць присвячено проблемі духовного виховання особистості: від стародавніх філософів (Платон, Аристотель), середньовічних педагогів (Г. Сковорода) до сучасних дослідників (Т. Антоненко, Г. Балл, В. Кремень, С. Максименко, Л. Плужний, М. Савчин, Г. Шевченко). Але в психолого-педагогічній науці проблема духовної безпеки особистості розглянута вкрай недостатньо.

Метою статті є обґрунтування значення духовно-морального виховання як умови забезпечення духовно-моральної безпеки особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо деякі сучасні дефініції. Термін «безпека» почав вживатися з кінця XII ст. і означав спокійний стан духу людини, яка вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки [1, с. 15].

Безпека – це такий стан складної системи, коли дія зовнішніх та внутрішніх факторів не призводить до її неможливості або погіршення

функціонування та розвитку [3]. Безпека – це такі умови, в яких перебуває складна система, коли дія зовнішніх факторитетів і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними по відношенню до даної складної системи у відповідності до наявних, на даному етапі, потреб, знань та уявлень [4, с. 91].

Існує думка, що безпека – це стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди [1, с. 92]. Тобто безпека людини означає, що люди можуть робити свій вибір вільно і безпечно, будучи при цьому у відносній впевненості, що ті можливості, які вони мають сьогодні, не будуть ними втрачені завтра.

Тлумачний словник В. Даля визначає термін «безпека» як відсутність небезпеки, надійність, тобто як стан, за якого об'єкту нічого не загрожує [5, с. 56]. У Сучасному тлумачному словнику української мови «безпека» трактується як стан, коли комусь або чомусь ніщо не загрожує, не викликає занепокоєння [6, с. 53]. Тоді як «небезпека» – це можливість неприємностей, якогось лиха, нещастя, шкоди, стан, коли комусь хтось загрожує [6, с. 532].

Безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішньої і внутрішньої загрози [7, с. 375].

О. Головченко розглядає безпеку як стан, що характеризує стабільність та баланс суперечностей у розвитку і функціонуванні людини або соціальної системи із зовнішнім середовищем, наявність або зростання яких може призвести людину або соціальну систему до знищення або зміни системоутворюючих властивостей [8, с. 40].

На думку В. Бойка, під безпекою слід розуміти такий стан об'єкта (системи), за якого забезпечується сталий та збалансований розвиток всіх його компонентів, повна вчасна нейтралізація загроз різного характеру в контексті реалізації основних функцій та виконання поставлених завдань [9].

Тобто безпека людини означає, що люди можуть робити свій вибір вільно і безпечно, будучи при цьому у відносній впевненості, що ті можливості, які вони мають сьогодні, не будуть ними втрачені завтра [1, с. 92]. Поняття безпека людини означає забезпечення захисту фундаментальних прав і свобод, що становлять основу життя людини. Безпека людини передбачає створення політичних, соціальних, природоохоронних, економічних і культурних систем, які допомагають вижити в критичних ситуаціях і забезпечують благополуччя та гідне повсякденне життя людей. Важливою ознакою якості життя є захищеність людини від різних небезпек і загроз. Тому безпека людини є

найважливішим аспектом якості життя. Оцінюючи загрози, запобігаючи їм, можна створювати безпечні умови для життя, враховуючи індивідуальні особливості кожної людини. Загрози безпеці людини можуть бути різними. Одні загрози однакові для всіх людей, такі, наприклад, як тероризм, екологічні катастрофи, злочинність, хвороби. Інші загрози можуть становити небезпеку для певної групи людей, наприклад насильство над жінками й дітьми. Є загрози тривалі й короточасні, глобальні й регіональні, природного характеру й антропогенного. Одним загрозам можна запобігти повністю, іншим – тільки частково, третім неможливо запобігти зовсім, наприклад землетрусу. Своєчасне попередження загроз безпеці людини здатне або пом'якшити негативні наслідки, або запобігти їм.

Людина вчиться протистояти загрозам. Одержання своєчасної інформації про загрози відбувається завдяки системі своєчасного попередження – моніторингу безпеки людини. Наприклад, при оцінці економічної безпеки першочергове значення мають показники безробіття. Безробіття – це один з головних індикаторів економічної безпеки людини. Добре оплачувана робота є головною умовою запобігання загрози бідності та її наслідків. Загроза екологічній безпеці визначається рівнем радіаційного забруднення, хімічного забруднення навколишнього середовища, геомагнітними й електромагнітними випромінюваннями. До загроз безпеки здоров'я належать неповноцінне харчування, небезпечні для здоров'я умови праці, малі й нестабільні доходи, бідність, зниження доступу до ефективного медичного обслуговування. Загрози особистій безпеці пов'язані з природними й техногенними аваріями та катастрофами, ризиком нещасних випадків на виробництві, на транспорті, у побуті, на дорогах. Ріст злочинності також є чинником загрози особистій безпеці. Загрози політичній безпеці характеризуються політичними переслідуваннями, катуваннями, жорстоким поводженням, репресіями з боку держави стосовно окремих осіб і груп людей. Військові та бойові дії (війни між державами, етнічні, релігійні, політичні конфлікти із застосуванням військової сили) також становлять безпосередню небезпеку для життя людини. Загрози культурній й суспільній безпеці викликають руйнування традиційних спільнот – сім'ї, громади, організації, етнічної групи. Зменшення культурного різноманіття має безліч негативних наслідків для прогресу розвитку суспільства. Загроза духовно-моральної безпеки визначається зневірою людини у завтрашньому дні, у власних силах, втраті моральних цінностей та ідеалів, обезціненні знань. Натомість духовно-моральна безпека передбачає, що розвиток людства служить

інтересам людини й розширенню її можливостей як учасника процесу розвитку.

У міру зростання здатності людини впливати на стан свого власного існування дедалі важливішою стає моральна спрямованість її конкретних дій. Сучасні вчені акцентують увагу на тому, що нині настає час, коли для людини й людства визначальними повинні стати етичні цінності, і від цього залежить саме виживання земної цивілізації... Ні економічне чи політичне життя, ні право, ні елементарні ділові стосунки між людьми не можуть набути нормального розвитку, доки для них відсутня мінімальна етична основа [10, с. 294].

Г. Сковорода стверджував, що людина народжується двічі: фізично і духовно. Біля духовної коліски стоїть духовний наставник – вчитель, який стає людині другим батьком, матір'ю, бо прищеплює її душі моральні якості віри, надії, любові, глибокої поваги до рідної землі, свого роду, народу, держави [11, с. 47].

Сильних духом, національно свідомих, інтелектуально розвинутих, науково підкованих фахівців потребує кожна нація, кожна держава. Утвердження і розквіт нашої держави можливі лише за умови духовно-морального становлення кожного громадянина, фахівця, професіонала, який має стати вирішальною силою, що забезпечить незворотність поступу України до своєї волі, слави, економічного та соціального добробуту, здорової нації, сильної держави європейського рівня [12, с. 19–20]. За вченням науковців, духовність – це загальнокультурний феномен, який вміщує в собі не тільки абстрактно-теоретичні цінності й ідеали, а й вчинки по совісті, істини й краси [12, с. 16].

Погоджуємось з думкою В. Кременя, що для кожної людини є абсолютною істиною – без духовності суспільства не може бути. Альтернативи духовному розвитку в будь-якому суспільстві, в тому числі українському, немає [13, с. 15].

Як зазначає І. Гнатишин, сьогодні зародкам духовності протистоять могутні сили матеріальних потреб та інтересів, морально-духовні цінності заміщуються на прагматичні. Відчуженість, грубість, невміння, небажання зрозуміти іншого, дефіцит толерантності, співчутливості, милосердя, справедливості є незаперечними доказами дефіциту духовності, гуманності, який все частіше виявляється у поведінці дітей, підлітків, молоді. Все це – результат недооцінки протягом багатьох років ролі морально-духовних начал, невизнання першочерговості духовних, національних та загальнолюдських цінностей у вихованні підростаючої особистості [14, с. 97]. На наше переконання, цей дефіцит є вкрай

небезпечним з точки зору духовності та моралі як складових формування особистості. Саме такий дефіцит породжує духовно-моральну небезпеку особистості. Уберегтись від духовно-моральної небезпеки можливо лише створивши відповідні умови розвитку особистості, а саме забезпечивши її духовно-моральне виховання.

Отже, духовно-моральна безпека особистості – це такий стан особистості, коли її свідомості, світогляду, ідеалам, моральним цінностям, здатності залучатися до суспільного життя нічого не загрожує.

У формуванні духовно-моральної безпеки важливу роль відіграє сама людина (духовно-моральне самовиховання), особливості її світогляду, моралі. Чим глибше людина розуміє навколишній світ, людей, закони, що діють у соціумі, тим безпечнішою є її позиція. Досвід допомагає їй передбачати наслідки розвитку різних ситуацій, зокрема й пов'язані із цим небезпеки. Слід урахувати те, що стан духовно-моральної безпеки особистості послаблюється, якщо людина не здатна належним чином оцінити й передбачити наслідки своїх дій.

Що ж дає людині духовно-моральне виховання, основу якого складає гуманізм, моральні цінності, ідеали, моральний обов'язок, совість, гідність, честь? Насамперед здатність переживати благородні та добрі почуття, які є світлом у людському житті. Власне людські скарбниці починаються там, де людина включається до світу духовно-моральних думок та почуттів.

Прагнення набути визнання в суспільстві за допомогою лише зовнішніх ознак, пригнічують, спустошують духовний світ людини, призводять до втрати індивідуальної своєрідності особистості. В результаті така людина стає не лише байдужою до оточуючих людей, бездушною, але й агресивною у досягненні своїх цілей. Егоїст, морально обділена людина втрачає багато духовного, гуманного. Добре бути вченим, воїном, законодавцем, але погано не бути при цьому людиною.

Погоджуємось із твердженням Г. Васяновича і В. Онищенка, що «молода людина гостро відчуває трагедію тілесно-душевно-духовного розладу, який має місце у нинішньому світі, а тому важливим стає ноологічне (духовне) виховання (ноологія, від грец. *noos* – дух), ноологічна допомога» [15, с. 5].

Звертає увагу концепція Пола Шафера щодо виховання культурної особистості. Культурна особистість – це духовно розвинена людина, яка усвідомлює цінність знань, філософії життя, мистецтва, здатна до вибору ідеалу і відповідно його системи цінностей. На думку вченого, вся людська культура є боротьбою за найвищі цінності. Бути культурною особистістю – значить мати свою власну філософію [16].

Духовно-моральне виховання передбачає ретельний підбір інструментів впливу на процес розвитку і формування особистості, усунення негативних чинників, що можуть спотворювати властивості особистості, обмежувати її духовні та моральні можливості, унеможливити існування будь-якого виду загроз особистості.

Результатом духовно-морального виховання є духовно-моральна культура особистості, що складається з таких основних компонентів: культура інтелектуальна (знання, мислення, наукова організація праці); культура моральна (честь, гідність, культура почуттів); культура спілкування (комунікативні здібності, культура мови); естетична культура; релігійні традиції; родинно-побутова культура; політична, правова та екологічна культура особистості [17]. Людина високої духовно-моральної культури завжди в духовно-моральній безпеці.

Висновок. Отже, на основі аналізу наукової літератури ми доходимо висновку, що духовно-моральне виховання є умовою духовно-моральної безпеки особистості. Здійснене в межах цієї статті дослідження поняття безпека, духовність та духовно-моральне виховання не є вичерпним. *Перспективними* напрямками подальших досліджень можуть бути з'ясування форм та засобів духовно-морального виховання особистості, а також визначення та обґрунтування інших педагогічних умов формування духовно-моральної безпеки особистості в сучасних умовах.

Література

1. Сич Р. В. Поняття особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників та форми її забезпечення в оперативно-службовій діяльності / Р.Сич // Науковий огляд. – № 5 (26). – С. 91–99.
2. Національна безпека України: методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку : навчальний посібник / В. Т. Білоус, Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник; за ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник. – Ірпінь, 2006. – 304 с.
3. Заплатинский В. М. Терминология науки о безопасности. // Zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie «Bezpečnostna veda a bezpečnostne vzdelanie». — Liptovsky Mikulas: AOS v Liptovskom Mikulasi, 2006, (CD nosic) ISBN 80-8040-302-3
4. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «Безпека». Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. / [редкол.: П. С. Атаманчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – Вип. 5. – 336 с.
5. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: Т. 1–4. – М.: Рус. яз. 1981. – Т. 1. – 699 с

6. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 00 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Х.: Школа, 2009. – 1008 с.
7. Круш П. В. Національна економіка : підручник / за ред. П. В. Круша. – К.: Каравела, 2008. – 416 с.
8. Головченко О. М. Економічна безпека регіону в гарантуванні стабільності національної економіки: монографія / О. М. Головченко. – Одеса: БВВ, 2008. – 399 с.
9. Бойко В. В. Формування системи безпеки як складової сталого економічного розвитку: www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_105.21
10. Пшеничнюк О. В. Традиційні духовно-моральні цінності сьогодення / О. В. Пшеничнюк, Л. В. Галушко // С. 293Нові технології навчання. Збірник наукових праць. Духовно-моральне виховання і професіоналізм особистості в сучасних умовах // Спец. вип. № 58. Ч. 2 : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – К.-Вінниця, 2009. –296 с.
11. Олексюк О. М. Проблема формування духовного потенціалу студентів / О. М. Олексюк // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – № 2. – С. 47–49.
12. Жигайло Н. І. Роль духовності у формуванні фахівця європейського рівня / Н. І. Жигайло // Збірник статей VI Всеукраїнської науково-практичної конференції Особистість в екстремальних умовах. – Львів: ЛДУ БЖД, 2013. – 336 с.
13. Кремень В. Г. Розвитку духовності немає альтернативи / В. Г. Кремень // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. – № 1. – С. 15–32.
14. Гнатишин І. Л. Духовність як фундамент формування особистості / І. Л. Гнатишин // Збірник статей VI Всеукраїнської науково-практичної конференції Особистість в екстремальних умовах. – Львів: ЛДУ БЖД, 2013. – 336 с.
15. Васянович Г. П., Онищенко В. Д. Ноологія особистості: навчальний посібник / Г. П. Васянович, В. Д. Онищенко. – Львів : ИСПОЛЮМ, 2007. – 217 с.
16. Schafer Paul. The Cultural Personality [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www3.sympatico.ca/dpaulschafer>.
17. Щербань П. М. Національне виховання в сім'ї. – К., 2000. – 169 с.

ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК УСЛОВИЕ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В. И. Мирошниченко

Статья посвящена обоснованию духовно-нравственного воспитания как условия обеспечения духовно-нравственной безопасности личности в современных условиях. Автор обращает внимание на понятие безопасности и на основные угрозы безопасности личности. Акцентируется внимание на роли духовности в

формировании личности. Духовно-нравственная безопасность личности определяется как состояние личности, когда ее сознанию, мировоззрению, идеалам, моральным ценностям, способности привлекаться к общественной жизни ничего не угрожает.

Отмечается, что в формировании духовно-нравственной безопасности важную роль играет сам человек (духовно-нравственное самовоспитание), особенности его мировоззрения, мораль. Следует учитывать то, что состояние духовно-нравственной безопасности личности ослабляется, если человек не способен должным образом оценить и предвидеть последствия своих действий. Автор считает, что основными проблемами духовно-нравственной безопасности личности в современных условиях является недооценка духовно-нравственных принципов. Поэтому именно духовно-нравственное воспитание является одним из тех условий, которые могут обеспечить духовно-нравственную безопасность личности в современных условиях, поскольку результатом такого воспитания есть духовно-нравственная культура личности, а человек высокой духовно-нравственной культуры всегда в духовно-нравственной безопасности.

Духовно-нравственное воспитание предполагает тщательный подбор инструментов влияния на процесс развития и формирования личности, устранения негативных факторов, которые могут исказить свойства личности, ограничивать ее духовные и нравственные возможности, исключать существование любого вида угроз личности.

Ключевые слова: духовность, духовно-нравственное воспитание, духовно-нравственная безопасность, духовно-нравственная культура, личность.

SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION AS THE CONDITION OF SPIRITUAL-MORAL SAFETY OF THE PERSON IN MODERN CONDITIONS

V. I. Mirosnichenko

The article is devoted to the substantiation of spiritual and moral education as a condition for ensuring the spiritual and moral security of an individual in modern conditions. The author draws attention to the concept of security and the main threats to personal security. Attention is focused on the role of spirituality in the formation of personality. Spiritual and moral security of a person is defined as a person's state, when his consciousness, ideology, ideals, moral values, ability to be attracted to public life does not threaten anything. It is noted that in the formation of spiritual and moral security an important role is played by man himself (spiritual and moral self-education), features of his worldview, morality. It should be taken into account that the state of spiritual and moral security of a person is weakened if a person is not able to properly assess and anticipate the consequences of his actions.

The author believes that the main problems of the spiritual and moral security of the individual in modern conditions is the underestimation of spiritual and moral principles. Therefore, it is spiritual and moral upbringing that is one of those conditions

that can ensure the spiritual and moral security of the individual in modern conditions, since the result of this upbringing is the spiritual and moral culture of the individual, and a person of a high spiritual and moral culture is always in spiritual and moral security.

Spiritual and moral education presupposes a careful selection of instruments of influence on the process of development and formation of personality, elimination of negative factors that can distort the personality, limit its spiritual and moral possibilities, exclude the existence of any kind of threats to the individual.

Keywords: Spirituality, spiritual and moral upbringing, spiritual and moral security, spiritual and moral culture, personality.

Мірошніченко Валентина Іванівна – доктор педагогічних наук, доцент, начальник (завідувач) кафедри теорії та історії держави і права та приватно-правових дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький, Україна).
E-mail: mvi_2016ukr.net

Miroshnichenko Valentyna Ivanivna – Doctor of Pedagogical Sciences (Ed.D. in Education), Professor, Head of the Department of Theory and History of State and Law and Private-Law Disciplines of the National Academy of the Borderguard Troops of Ukraine named after Bohdan Khmelnytsky (Khmelnitsky, Ukraine).
E-mail: mvi_2016ukr.net

УДК 378.015.31 : 340 (045)

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЇХ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ

М. В. Оганян

В статті автор розкриває значення правового виховання студентської молоді як ефективного чинника формування їх громадянськості. Характеризується структура і зміст поняття «громадянськість». Аналізуються сучасні концепції вирішення проблеми виховання громадянина-патріота, серед яких чільне місце займає ідея правового виховання студентів. Ефективним методом досягнення поставленої мети автор визначає кейс-метод і характеризує його.

Ключові слова: громадянськість, правове виховання, кейс-метод.

Постановка проблеми. Сучасний молодий фахівець – випускник вищого навчального закладу – має бути взірцем для підростаючих поколінь